

○ Het grote werk

- Een persoonlijke lezing van *EEN FAUST* -

Op uitnodiging van Theater Schrift Lucifer, en op voordracht van de vertaler zelf, las Willem de Wolf de Nederlandse bewerking van Faust I en II door Janine Brogt en liet zijn gedachten de vrije loop. Meanderend langs herinneringen, kritische notities en persoonlijke opvattingen, komt hij tot een opmerkelijk voorstel.

Willem de Wolf

Eén ding ervan vinden, dat gaat niet. Ja, vooral: 'veel'. Maar dat kun je niet vinden, dat ís het. Het ís veel. *Faust I* en *Faust II*. Vaak schoof tijdens het lezen het beginbeeld van het stuk, de studerende Faust aan zijn bureau, over het beeld van Janine Brogt, hoe ze volgens mij, 's avonds aan haar tafel vol naslagwerken, werkte aan de vertaling van het stuk. De rust, de overzichtelijkheid, de discipline en de hoeveelheid. Aangenaam. Studeren. Veel te lang niet gedaan.

Duits studeren aan de Universiteit van Amsterdam begint meteen de eerste dag met die *Faust*. Ik herinner me het nog goed en ik herinner me ook nog goed de gezichten waarmee de docenten die keuze, vijf jaar geleden, op de introductiedag kwamen toelichten. Licht uitdagend glimlachend, maar onvermurwbaar keken ze ons aan: "Ja, zelf vinden we het ook een pittige binnenkomer. Misschien wel een beetje onverantwoord. Die *Faust*. Maar we staan

erachter. Kijk, het hele universitaire onderwijs mag dan tot een treurig niveau zijn afgegleden, wij hier bij Duits werken nog met onverwoestbare standaarden. Dat zijn we bij wijze van spreken wel aan het thuisland verplicht. Hier beginnen we dus met het grote werk."

Faust overdondert. Dat is in ieder geval een belangrijk neveneffect. Alles eraan is indrukwekkend. Je imponeert er eerstejaars studenten mee, je doet er - als Goethe - een leven lang over om het te schrijven; zeven maanden - als Janine Brogt - om het vertalen; je hebt er volgens het Nationale Toneel honderdvijftig kostuums voor nodig om het een beetje netjes te ensceneren en je verbouwt er, volgens hetzelfde Nationale Toneel, minstens het hele interieur van de Haagse Schouwburg voor. *Faust I* en *II* zijn van die werken, van die intimiderende titels, die sowieso grootte, diepte en zwaarte impliceren. *De man zonder eigenschappen*, Wagner's *Ring*, *De Toverberg*, alle Russen door elkaar, alle Grieken bij elkaar, alle Cassavetes na elkaar, of gewoon alles 24 uur achter elkaar. Het doet het hart - om met nog zo'n mastodont, Nietzsche, te spreken - "ook zonder de kunst al beven". Maar tenslotte blijft het, vind ik, altijd de vraag, als je zegt dat je het wilt, als je zegt dat je het wilt ensceneren, of je het dan ook écht wilt. Dus écht écht. Of je het niet stiekem vooral wilt vanwege die hele gewichtigheid, die je er sowieso bij kado krijgt.

Ik zeg dat omdat ik er zelf nogal gevoelig voor ben. Voor al die opgeklopte belangrijkheid, die doorzakkende boekenplanken, die driedaagse seminars in de bossen met maar één onderwerp; hoofdstuk 3, paragraaf twee, derde alinea, onderaan... die komma. Ik wil dat allemaal eigenlijk ook.

Theateradaptaties van vuistdikke pillen. Ik wil ook ingevoerd en toegerust gevonden worden. Ik wil dat de grote eeuwige kunstwerken ook grote eeuwige kunstwerken zijn voor mij. En daar heb ik iets voor over. Daartoe ben ik bereid die grote werken te helpen. Als je de kunst niet af en toe een handje helpt, dan is het er waarschijnlijk niet eens, kunst. Ik help de grote werken door niet toe te geven dat ik hele stukken niet begrijp bijvoorbeeld, of door stug verder te lezen terwijl ik het eigenlijk saai vind en véél te lang. Ik ben nou eenmaal erg autoriteitsgevoelig, geloof ik.... Soms.

Want na verloop van tijd verdraag ik het allemaal niet meer van mezelf. Dan kan ik er ineens, zelfs midden in een zin, heel recalcitrant van worden. Van al m'n gretigheid, m'n veel te gemakkelijke capitulaties. Dan heb ik er ineens genoeg van. Die oneerlijkheid ten aanzien van de eigen intuïtie, dat wantrouwen van de eigen smaak. Die hele poppenkast. Dan vind ik plotseling dat alle teksten, en dan bedoel ik meteen ook alle teksten op de hele wereld én alle voorstellingen én alle kunstwerken, alles, allemaal bescheiden, klein, naïef, prozaïsch en persoonlijk moeten zijn. Vooral wat ik zelf maak. En dat gevecht is eigenlijk het hele voortdurende gevecht in mijn hoofd. En het is dat gevecht al heel lang. Voor, tijdens en na het lezen. Voor, tijdens en na het bewerken van *De Toverberg*. Voor, tijdens en na het maken van elke nieuwe voorstelling. Er zijn dagen waarop je de kunst wilt verdedigen en dagen waarop je haar wilt bestrijden en het lijkt erop dat het veel vaker met humeur en trots dan met overtuiging en smaak te maken heeft.

In ieder geval, van *Faust* had ik voor mijn studie Duits gehoord, maar ik had het niet gelezen. De lijst met

meesterwerken die je móet hebben gelezen wordt uiteindelijk alleen maar langer en het probleem was altijd al tijd. Ik had *Faust* wel gelezen willen hebben. Natuurlijk. Maar zonder dat het tijd zou kosten, zonder het te lezen dus eigenlijk. Als ik voor mezelf spreek, volstaat lezen om óók te hebben gelezen, om óók mee te kunnen praten, sowieso niet om meer van een boek mee te krijgen dan een oppervlakkige verhaallijn. Ik vraag me soms wel eens af of lezen überhaupt iets doet, behalve verstrooien. Ik zal proberen er wat confessies tegenaan te gooien.

Dat wat ik over *Faust* kon vertellen vóóordat ik het had gelezen, was nagenoeg hetzelfde als wat ik me, twee maanden geleden, toen Lucifer me vroeg wat te schrijven, kon herinneren van mijn studielectuur uit 2006. Namelijk, een wetenschapper, Faust, verzadigd van kennis, beseft dat hij een aantal dingen (macht, liefde, jeugd) door het vele studeren niet heeft meegekregen. Met die zaken laat Mephisto hem alsnog kennismaken in ruil voor zijn ziel aan het einde van de rit. Faust raakt onderweg verliefd op Gretchen, verliest haar weer en gaat in *Faust II* in zaken. In dit deel schetst Goethe in grillige scènes een door en door corrupte Faust, die met de mooiste vrouw uit de klassieke wereld, Helena trouwt, een kind krijgt, een kind verliest en uiteindelijk op z'n sterfbed nog net door een paar engelen voor Mephisto's neus wordt weggepikt.

Dat was dus wat ik er, zonder het te hebben gelezen - van horen zeggen - ongeveer over kon vertellen én wat ik er, na het vijf jaar geleden te hebben gelezen, nog steeds ongeveer over kon vertellen. Sterker nog, het was ook zo'n beetje wat ik er twee weken geleden over kon vertellen, nadat ik het deze

vakantie, in de vertaling van Janine Brogt, had herlezen. En dan ben ik een toneeluitvoering in Berlijn een paar jaar geleden als bijdrage aan mijn *Faust*-reservoir nog helemaal vergeten. Lezen helpt mij niet, naar het theater gaan ook niet. Niet écht. Niet voor het herkennen van het meesterwerk. Daarvoor heb je iets anders nodig. Volgens mijn toenmalige docent aan de UvA, Theo Kramer, is dat: studeren. D.w.z. langzaam en nauwkeurig lezen en herlezen; de tekst, en de commentaren. Terugbladeren en notities maken. Voor je uit staren, nadenken, zuchten en koffie drinken. En weer lezen. Dat dus wat Janine Brogt deed. En Faust. En ik, afgelopen week, eventjes. Dat levert wat op.

Zoals, dat *Faust* eigenlijk helemaal niet zo'n geweldig toneelstuk is bijvoorbeeld. Dat het een rijk studieobject is, dat barstensvol zit met kunsthistorische, politieke en maatschappelijke verwijzingen naar de klassieke wereld, de middeleeuwen en Goethe's eigen tijd. Maar dat het eigenlijk niet zo'n geweldig toneelstuk is. Vind ik. Ja, je mag wel iets vinden terwijl je studeert. De inzet van het stuk bijvoorbeeld, de *deal* tussen de wetenschapper en de kenner van de zelfkant, de meester van de verlokking, Mephisto, dat duel, dat dramatisch conflict, dat zich laat uitbreiden naar - laten we zeggen – de strijd tussen het hoofd en het hart, tussen de letter en het lijf, tussen verlichting en romantiek, tussen discipline en uitspatting, dat conflict is er eigenlijk helemaal niet. Of in ieder geval niet zo scherp, zo lucide, zo ruim en gevat als je het zou willen. Faust is daar als personage gewoon net te simpel, net te sullig voor. Hij sjokt een beetje als een boer in de grote stad achter Mephisto aan. Het is geen eerlijk gevecht. Faust is niet gebekt, niet behendig, niet 'witty', niet ad rem genoeg. Al die door hem bestudeerde boeken

hebben hém in ieder geval niet erg spitsvondig gemaakt. Janine Brogt wel.

Haar vertaling is prachtig. Het wemelt van de geweldige vondsten. Niet alleen in het rijm, in de gevonden synoniemen en de equivalenten van zinsnedes, maar hele scènes zijn helemaal opnieuw opgebouwd en naar onze tijd getranponeerd. Janine Brogt zegt zelf in het voorwoord dat haar bewerking nadrukkelijk voor op de planken is gemaakt en niet voor in de boekenkast. Het stuk is uit de studeerkamer naar buiten gehaald, de actualiteit, het licht, het nieuws in. En daar zit ook een probleem. De voorbeelden uit de actualiteit zijn namelijk, vind ik, niet aldoor even prikkelend, verrassend, anders of nieuw. Michael Jackson als Euforion - het vroeg gestorven godenkind van Helena en Faust, dronkenmansliederen over Raphael van der Vaart en Arjen Robben in Auerbachs café; het komt allemaal wat gewild over. Het probleem ligt vermoedelijk ook bij mij. Ik heb het er niet zo op, dat al te nadrukkelijk, eigenhandig actualiseren van kunst. Dat voorzeggend. Het neemt de complexiteit (of de banaliteit) van de werkelijkheid weg. De zoektocht naar de eigen relevante verbindingen en associaties word je er door ontnomen en de klap die een plotseling eigen inzicht je kan geven, is het altijd net voor. Je voelt je er een beetje door onderschat. Ik word er in ieder geval vaak lui en verveeld van. "Oh, jullie vinden dat het met dit voorbeeld ook wel is gezegd?"

En, alsof *Faust* niets over de actualiteit zou kunnen zeggen als je het niet bewerkt. Sterker nog: Misschien moet *Faust* niet alleen niet worden bewerkt, misschien moet het wel helemaal niet worden gespeeld. Misschien is het wel helemaal geen

toneelstuk. Misschien is het alleen maar een meesterwerk als studieobject. Misschien moeten én Faust én de *Faust* die hele studeerkamer niet uit. Het is helemaal niet bewezen dat het bestuderen van boeken je niet alles over het leven zou kunnen zeggen. Dat je voor iets levensechts de deur uit moet, zoals Faust vindt dat hij moet, en doet. Het zijn vaak niet-lezers die beweren dat het werkelijke leven niet in boeken staat. Ik ken mensen die over een enorme boekenkennis beschikken en die juist daardoor, dóór het lezen van boeken, ook veel van het zogenaamde echte leven weten. Diezelfde Theo Kramer bijvoorbeeld. Ik hoor trouwens vaak genoeg mensen zeggen, die beweren het echte leven te hebben gekend, die zogezegd 'diep' zijn gegaan, dat ze daar 'boeken over vol zouden kunnen schrijven'. Nou, dat moet toch ooit eens een keer zijn gelukt. Als Faust in de openingsmonoloog beweert álles te hebben gelezen, dan moet ie dat materiaal toch ook zijn tegengekomen.

Willem de Wolf (Groningen 1961) studeerde in 1985 af aan de Amsterdamse Toneelschool. In datzelfde jaar formeerde hij samen met Ton Kas het theaterduo Kas & de Wolf. Kas & de Wolf schreven/maakten samen een vijftiental stukken. In 2004 werd het subsidie aan Kas & de Wolf stopgezet. Sinds 2005 speelt en schrijft hij o.a. voor Onafhankelijk Toneel, mugmetdegoudentand en Dood Paard. Van 2005 tot 2010 studeerde hij Duitse Taal en Cultuur aan de UvA. Vanaf 2010 is De Wolf onderdeel van de artistieke kern van Compagnie de Koe in Antwerpen.